ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2021
ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

МЕҲНАТ БОЗОРИ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИНГ САМАРАЛИ РИВОЖЛАНИШ ЙЎЛЛАРИ

Нодира Бердимурадовна Улугмурадова
Самарқанд давлат университети доценти

Махлиё Ахмад кизи Мияссарова
Самарқанд давлат университети талабаси

Асилбек Умарбек уғли Рашидов
Самарқанд давлат университети талабаси

АННОТАЦИЯ

Мақолада меҳнат бозори инфратузилмаси самарали ривожланишининг хусусиятлари ва тенденциялари таҳлил этилган ва унинг шакланиш самарадорлиги ошириш билан боғлиқ ижтимоий-иқтисодий муаммолар аниқланган ҳамда давлат ва нодавлат иш билан бандлик хизматлари фаолиятининг асосий йўналишлари тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: инфратузилма, меҳнат ресурслари, миграция, ишчи кучига талаб, ишчи кучи таклифи, давлат ва нодавлат иш билан бандлик хизматлари, рақобат, ишсизлик, фаол сиёсат, пассив сиёсат, ишга жойлаштириш, касбий-малака.

КИРИШ

Аҳолининг иш билан бандлик даражаси ҳар қандай давлат иқтисодиётининг ривожланиш кўламини ифодаловчи кўрсаткичлардан биридир. Меҳнат ва аҳоли иш билан бандлиги соҳасида бозор алоқаларини ривожлантириш янги ва ўхшаш бўлмаган ёндашишни, меҳнат бозори элементларини ўрганишда мунтазамликни, бозор категориялари ва тушунчаларининг услубий базасини янгилашни талаб этади. Рақамли иқтисодиётни шакллантириш ва ривожлантириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш келгусида аҳолини оқилона иш билан бандлиги соҳасидаги институционал тузилмалар фаолиятларини жадаллаштириш ва норматив-ҳуқуқий базаларини ривожлантиришни талаб қилади.

Шу нуқтаи назардан Мухтарам Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисига мурожаатномасида “2021 йил 1 январдан талаб юқори бўлган ишчи касблар бўйича фуқароларнинг малака даражасини тасдиқлаш тизимини жорий этиш Ёшлар формидаги учрашувда ёшлар тадбиркорлиги ва бандлигини таъминлаш учун 100 миллион доллор ажратиш тўғрисида” қарор қабул қилинди. Бундан ташқари, ёшларнинг бизнес лойиҳаларини кредитлаш ҳамда уларни касб-хунарга ўқитиш учун 1 триллион сўм ва 50 миллион доллар ажратилади деб ўтдилар. [5]. Шундан келиб чиққан ҳолда, мамлакатимизда

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

“янги иш ўринларини яратиш ҳамда аҳолининг, энг аввало, ёшларни иш билан бандлигини таъминлаш, меҳнат бозори мутаносиблигини ва инфратузилмаси ривожланишини таъминлаш, ишсизлик даражасини камайтириш” долзарб масала ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

1. Холмўминов Ш.Р., Арабов Н.У. Меҳнат бозори инфратузилмаси. Ўқув қўлланма. –Т.: “Фан ва технологиялар”, 2016. 150-155 б.

Мазкур ўқув қўлланмада меҳнат бозори инфратузилмаси ва унинг таркибий қисмлари ўзаро узвий боғлиқлиги илмий-назарий жиҳатдан таҳлил этилиб, уни ривожлантириш самарадорлигини комплекс баҳолаш ва истиқболлаштириш услубияти ҳамда давлат ва нодавлат иш билан бандлик хизматлари шаклланиши ва ривожланишининг асосий йўналишлари аниқланган. Шунингдек, меҳнат бозорини тартибга солишнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш ва меҳнат бозори инфратузилмасини ривожлантириш самарадорлигини оширишнинг стратегик концепцияси ишлаб чиқилган.

2. Колесникова О. Об оценке эффективности работы службы занятости // Человек и труд. - 2002. - № 3. - С. 55 - 56.

Ушбу мақолада меҳнат бозори инфратузилмаси тушунчасининг моҳияти, унинг функционал элементлари, таркибий қисмларининг таснифи ва ўзаро алоқадорлиги ёритиб берилган ҳамда меҳнат бозори инфратузилмаси даражалари ва функциялари илмий жиҳатдан тадқиқ этилган. Шунингдек, мақолада иш билан бандлик хизмати фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш учун оптимал усуллардан фойдаланиш зарурати қисман асосланган.

3. Бейсенов С, Мухамбетов Т. Инфраструктура рынка труда // Человек и труд. - 1999.-№1. -С. 25-28.

Ушбу мақолада меҳнат бозори инфратузилмасининг шаклланиши ва ривожланиш хусусиятлари ёритиб берилган бўлиб, унинг ташкилий таркиблари ва устқурмавий элементлари, вазифалари ва функциялари, даражавий бўлимларининг поғонали тизими ҳамда меҳнат бозори инфратузилмасидаги иш фаолиятини ташкил қилиш асослари илмий жиҳатдан асосланган.

4. Рынок труда. Учебное пособие. Под общей редакцей д.э.н., проф. Абдурахманова К.Х., д.э.н., проф. Одегова Ю.Г. – Т.: ТФ РЭА, 2009. - 384.

Ушбу ўқув қўлланмада меҳнат бозори шаклланиши ва ривожланиши, унинг турлари ва шакллари, ишлаш механизми, меҳант бозори моделлари ҳамда ишсизликни камайтириш йўллари ва иш билан бандликни тартибга солиш механизмлари тадқиқ этилган. Шунингдек, мавзуга доир жиҳати бўйича аҳолини иш билан таъминлаш дастури ва иш билан бандлик хизмати фаолияти самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари таснифининг илмий асослари тадқиқ этилган.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

Тадқиқот жараёнда меҳнат бозори инфратузилмаси таркибий қисмлари ва уларнинг ўзаро самарали алоқадорлигини аниқлаш бўйича иқтисодий тизимлар ва нисбатларни ўрганишга диалектик ва тизимли ёндашув, комплекс баҳолаш, қиёсий ва солиштирма таҳлил, статистик ва динамик ёндашув ҳамда гуруҳлаш усулларидан фойдаланилди ҳамда иш билан бандлик хизмати фаолиятининг самарадорлигини баҳолашнинг оптимал усулларидан фойдаланиш зарурати асосланди.

Меҳнат бозори инфратузилмасининг ривожланиш самарадорлиги унинг таркибий қисмлари самарадорлиги билан аниқланади, уларнинг ҳар бири унинг натижаларига ўз ҳиссасини қўшади. Лекин меҳнат бозори инфратузилмаси ривожланишини умумлашган ҳолда баҳолашни таъминловчи иқтисодий ва ижтимоий самарадорлик кўрсаткичлари унинг таркибий қисмларининг қайтимини тавсифлаш, ривожланишининг истиқболли йўналишларини аниқлаш асосида кучли ва кучсиз томонларни ажратиш имконини бермайди.

Давлат иш билан бандлик хизмати барча тизимлари самарадорлиги масалалари долзарб ҳисобланиб, унинг ҳудудий органлари фаолиятлари самарадорлигини баҳолаш зарур. Давлат иш билан бандлик хизмати фаолияти самарадорлигини ҳар томонлама баҳолаш унинг якуний ши натижаларини тавсифловчи ўзаро боғлиқ кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилди. Шунингдек, республикамиз Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳудудий иш билан бандлик хизмати органларининг фаолиятларини такомиллаштириш ҳамда меҳнат бозори мониторингини мустаҳкамлаш мақсадида, ҳудудий иш билан бандлик хизмати органлари фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш бўйича кўрсаткичлар тизимини кенгайтириш зарур. Бунда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 24-майдаги 106-сонли “Ишга жойлаштиришга муҳтож иш билан банд бўлмаган аҳолини ҳисобга олиш методикасини такомиллаштириш тўғрисидаги” Қарорига мувофиқ меҳнат ресурслари балансини тузиш ва ишга жойлаштиришга муҳтож шахсларни аниқлаш методикасига асосанланган ҳолда таҳлил жараёни амалга оширилди [2].

НАТИЖАЛАР

Меҳнат бозори ҳолатининг етарли даражада барқарор таъминланиши меҳнат бозори инфратузилмаси барча субъектлари, шунингдек давлат ва нодавлат иш билан бандлик хизматлари томонидан кўтилаётган бир қатор жорий масалалар ва муаммоларнинг муваффақиятли ечимларини ҳал этишни зарурат этади.

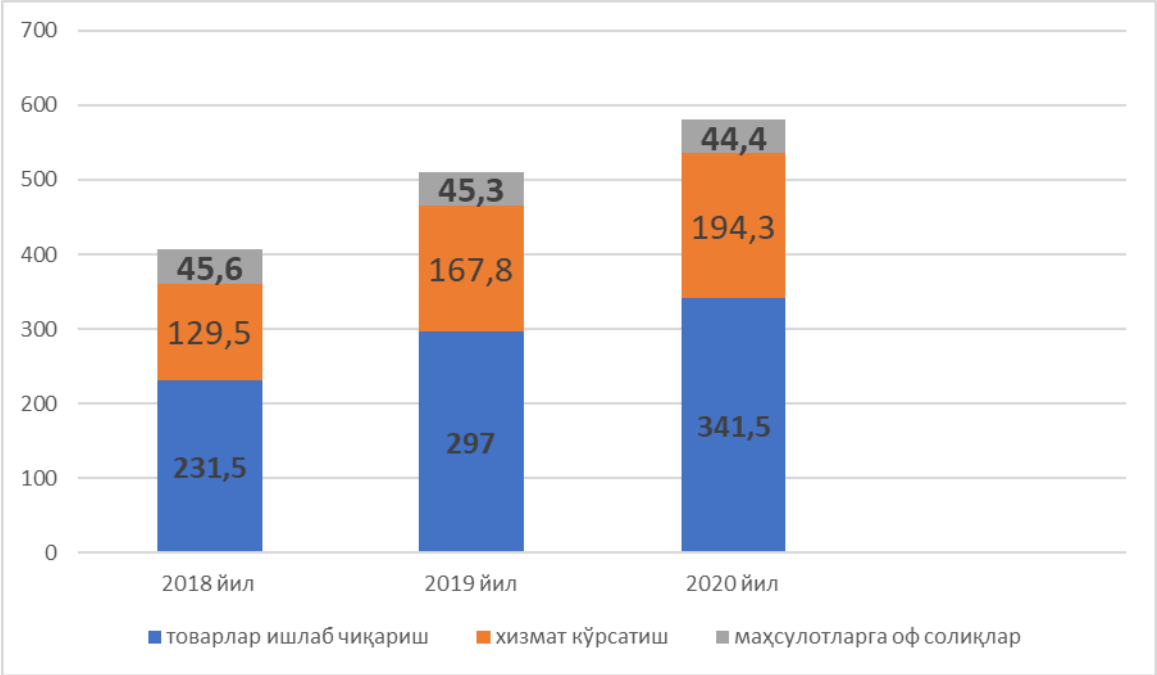
Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида қўлга киритилаётган ижобий натижалар, шунингдек иқтисодиётни модернизациялаш асосида замонавий тармоқ ва ишлаб чиқариш қувватларининг йўлга қўйилиши, бунинг таъсирида республикамиз иқтисодий салоҳиятининг сезиларли даражада ортиб бораётгани, яратилаётган маҳсулот ва хизмат турларининг

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

кўпайиб, сифатининг тубдан яхшиланиб бориши, иқтисодиётимизнинг янгича мазмун ва моҳият касб этаётганлигининг далили ҳисобланади.

Иқтисодиётни диверсификациялаш ва замонавий иқтисодиёт тармоқларини модернизациялаш жараёни, уни ташкил этувчи субъектлар иқтисодий фаолиятлари моддий базасининг ривожланишига боғлиқдир, чунки моддий ресурслардан самарали фойдаланиш ҳар қандай иқтисодий ўсишнинг шарти ва бош омили ҳисобланади.

2018-2020 йилларда Ўзбекистон Республикаси бўйича ЯИМ1 (жорий нархларда, трлн. сўм)

2020 йил якуни бўйича, ЯИМ таркибида товарлар ишлаб чиқаришда 341 467,5 млрд. сўм, хизматлар кўрсатиш соҳасида – 194 363,5 млрд. сўм миқдорида ялпи қўшилган қиймат яратилди, маҳсулотларга соф солиқлар эса 44 372,2 млрд. сўмни ташкил этди.

Жорий даврда ўртача алмашув курси бўйича ҳисобланган номинал ЯИМ ҳажми 57 698,5 млн. АҚШ долларини ташкил этди (2019 йилда – 57 711,9 млн. АҚШ долл.).

2018-2020 йилларда иқтисодий фаолият турлари бўйича ЯИМни ишлаб чиқариш

	2018 йил		2019 йил		2020 йил	
	Млрд.сўм	Ўсиш суръати %да	Млрд.сўм	Ўсиш суръати %да	Млрд.сўм	Ўсиш суръати %да
ЯИМ	406 648,5	105,4	510117,2	105,8	580203,2	101,6

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

Шу жумладан						
Тармоқларнинг ялпи қўшилган қиймат	361072,7	105,4	464854,5	105,9	535831,0	101,7
Қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги	113660,7	100,3	130306,9	103,1	151251,0	103,0
саноат	95803,9	110,8	136103,2	105,0	152728,0	100,7
қурилиш	22101,1	114,3	30595,4	122,9	37488,5	109,2
хизматлар	129507,0	105,5	167849,0	106,3	194363,5	100,1
Савдо, яшаш овқатланиш бўйича хизматлар	26747,9	105,4	32501,7	107,2	37194,4	100,1
Ташиш ва сақлаш ахборот ва алоқа	30616,0	106,9	36630,4	106,6	38531,5	97,8
Бошқа хизмат тармоқлари	72143,1	104,8	98716,9	105,8	118637,6	101,0
Маҳсулотларга соф солиқлар	45575,8	105,9	45262,7	104,7	44372,2	101,4

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари

Иқтисодиётнинг барча тармоқларида яратилган ялпи қўшилган қиймат ҳажми ЯИМ умумий ҳажмининг 92,4 % ини ташкил этди ва 1,7 % га ўсди (ЯИМ мутлақ ўсишига таъсири 1,5 фоиз пунктни ташкил этди). Маҳсулотларга соф солиқларнинг ЯИМ таркибидаги улуши 7,6 % ни ташкил этди ва 1,4 % га ўсди (ЯИМ мутлақ ўсишига таъсири - 0,1 ф.п.).

Таҳлил шуни кўрсатадики, ЯИМнинг ижобий динамикаси, аҳолини табиий ўсиши, миграцияни оптималлаштириш, ҳудудлар иқтисодиётини ривожланиши билан инвестицияни ўсиши, кичик бизнесни ривожланиши, аҳоли даромадларини ўсиши, ходимлар малакаси, маҳсулот ишлаб чиқаришда инновацияларни татбиқ этиш суръатини ўсиши, хўжалик субъектлари бошқаруви самарадорлигини ошиши каби омиллар меҳнат бозори ривожланишининг муҳим омиллари ҳисобланади.

Шу билан бирга, меҳнат бозори элементлари шаклланишининг ҳудудий хусусиятлари демографик, ҳудудий ва табиий-иқлим омиллари таъсири билан ҳам боғлиқ. Меҳнат бозорида демографик омилларни салмоқли таъсирини мамлакат аҳолисининг ҳудудлар бўйича турлича зичликда жойлашуви

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

оқибатида юзага келган мамлакат меҳнат ресурсларининг вилоятлар кесими бўйича нотекис ҳудудий тақсимотида ҳам яққол кўришимиз мумкин.

Мамалакатимиз аҳолиси 2020 йилга келиб 34036,8 минг кишини ёки 2010 йилга нисбатан 21,5 фоизга усган. Меҳнат ресурслари сони 19435,0 минг киши иш билан банд аҳоли сони 13716,8 минг еки 17,9 фоизга ўсганлигини кўзатиш мумкин

Ўзбекистон Республикаси аҳоли сони ва иш билан банд бўлган аҳоли сони динамикаси (минг киши)

Кўрсаткичлар	йиллар				2010-2020 й.й.да. ўсиш	
	2010	2014	2018	2020	+,-	фоиз
Аҳоли сони	28001,4	31567,4	32956,1	34036,8	6036,4	121,5
Меҳнат ресурслари	16504,2	18761,0	18829,6	19435,0	2930,8	117,7
Иш билан бандлар	11628,4	13058,3	13273,1	13716,8	2088,1	117,9
Ишсизлик даражаси%	4,8	5,2	9,3	9,1	4,3	-

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотидан

Республикамиз меҳнат бозори инфратузилмаси ривожланиши ва ҳолатининг таҳлили шуни кўрсатадики, ҳудудий меҳнат бозорининг шакланиш самарадорлиги бир қатор муаммолар ечимини ёритишни назарда тутади. Бизнингча, бу муаммолар қуйидагилардан иборат:

– малакали кадрларнинг тақчиллиги. Иқтисодиётда меҳнат тақсимотининг чуқурлашиб бориши, замонавий янги тармоқларнинг вужудга келиши учун асос яратмоқда. Бунинг натижасида меҳнат бозорида замонавий касблардаги малакали кадрларга бўлган талаб ортиб бормоқда. Сўнгги йилларда БКМларида малакали ишчи кучи ошганлиги ҳамда олий ва ўрта махсус маълумотга эга бўлган мутахассисларни иш билан таъминланганлик даражасини ўсиши кузатилмоқда. Лекин, республикамиз ҳудудий меҳнат бозорларида олий маълумотли ва малакали кадрларнинг таклифи 9-10 %ни, айрим ҳолларда 7-8 %ни ташкил қилмоқда. Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, меҳнат бозорининг самарали шакланиши учун малакали кадрлар жами ишчи кучининг 20-30 %ини ташкил қилиши зарур;

– таркибий ишсизлик. Ҳозирги кунда иқтисодиёт тармоқларидаги технологик ва мулкчилик муносабатларининг ўзгариши таркибий ишсизлик миқдорининг ошишига олиб кемоқда;

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

– иқтисодиёт тармоқлари учун зарур бўлган малакали кадрлар таркиби ва касбга тайёрлаш ҳамда йўналтириш бўйича ўқув юртлари ўртасидаги номувофиқлик. Таълим тизими ва марказларида малакали кадрларни тайёрлашнинг сифат кўрсаткичлари бўлиб, битирувчиларнинг ишга жойлашиш даражаси бўлиши зарур;

– ишсизлик давомийлигининг юқорилиги, бу кўрсаткич ишсизлик муддатини ўртача 6-7 ойгача чўзмоқда. Бунинг натижасида, ишлаб чиқаришда банд бўлмаган меҳнат ресурслари салмоғининг ошиб бориши бир неча ўн минглаб кишилар кун иш вақтининг йўқолишига олиб келмоқда. Ишсизликни давомийлигининг юқорилиги: бўш иш ўринлари ҳақида ахборотларнинг етишмаслиги; қонунчиликда кўрсатилмаган ортиқча ҳужжатларнинг иш берувчилар томонидан талаб этилиши; кадрларни танлаш усуллари муддатининг чўзилиб кетиши; кўпчиликнинг бир хил касблар бўйича мутахассисликка эгалиги; кадрларни қайта тайёрлашнинг узоқ муддатлиги ва бошқа сабаблар натижасида юзага келмоқда;

– иш изловчи фуқаролар учун бўш иш жойларига танловлар ўтказиш ҳақида ахборотлар олишнинг қийинлиги, иш берувчиларнинг бўш иш жойлари ҳақида ахборотларни сир тутиши. Кўпчилик иш берувчилар Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида” Қонуннинг талабларига қарамасдан иш билан бандлик хизмати органларига бўш иш жойлари ҳақида тўлиқ ахборотни бермайдилар. Улар бошқа имкониятлардан фойдаланиш мақсадида қариндошлари, ўзининг корхонасидаги яқин танишлари орқали бўш иш ўринларига номзодларни танлайдилар;

– кичик ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш доирасидаги муаммолар. Буларга: хом ашё-материаллар етказиш бўйича ҳамда тайёр маҳсулот реализацияси бўйича муаммоларнинг мавжудлиги; зарур билим ва маслаҳат хизматларидан фойдаланиш имкониятларининг чегараланганлиги ва бошқалар.

Бизнинг фикримизча, меҳнат бозори инфратузилмаси барча субъектлари, шунингдек давлат ва нодавлат иш билан бандлик хизматлари юқорида келтирилган меҳнат бозоридаги муҳим муаммоларнинг ечимини вилоятлар иш билан бандлик хизматлари доирасида содир бўладиган жараёнларга фаол таъсир кўрсатиш ва назорат қилиш асосида қуйидаги ишларни амалга оширишлари зарур: ишсизликни ушлаб туриш, унинг давомийлигини қисқартириш, ишчи кучига талаб ва таклиф ўртасида мувозанатга эришишни таъминлаш, фуқароларни ишга жойлаштириш самарадорлигини ошириш, ишсизларни, айниқса, ижтимоий ҳимояга муҳтожларни ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлашни ўз вақтида тўлиқ миқёсда амалга ошириш [4].

МУҲОКАМА

Меҳнат бозори инфратузилмаси таркибига иш билан бандликка кўмаклашувчи давлат ва нодавлат муассасалар, меҳнат бозорида тижорат ва

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

нодавлат меҳнат воситачилигини амалга ошириш билан шуғулланувчи органларни (универсал меҳнат биржалари, кадрлар агентлиги, касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш ҳамда касбга йўналтириш бўйича турли хил ўқув марказлари, ихтисослашган меҳнат биржалари) ўз ичига олади [1].

Меҳнат бозор инфратузилмасининг бош масаласи меҳнат бозорини тартибга солишда инфратузилма субъектлари ўртасида алоқадорликни таъминловчи механизмларни яратиш ва функцияларни тақсимлашни назарда тутади.

Шундай қилиб, меҳнат бозори инфратузилмасининг асосий субъектлари ҳамда меҳнат бозорини тартибга солувчи институцион тузулмалари сифатида давлат иш билан бандлик хизмати ва ишга жойлаштириш бўйича нодавлат иш билан бандлик хизмати органлари фаолиятларини қараб чиқамиз.

Давлат иш билан бандлик хизмати – давлат иш билан бандлик сиёсатини амалга оширишнинг таркибий қисми бўлиб, уни амалга оширишнинг асосий йўналишларини белгилаб беради [4].

Давлат иш билан бандлик хизматининг асосий масалаларига – бу меҳнат бозорини бошқариш ва ишсизларга персонал ёрдам кўрсатиш, уларни ҳал этиш йўлларини аниқлаш, меҳнат воситачилиги, касбий ва географик касбий ҳаракатчанликни рағбатлантириш, меҳнат бозори ҳақида ахборотлар тўплаш, ишсизларни касбларга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бўйича ишларни амалга ошириш киради. Шундай экан, давлат иш билан бандлик хизматининг ижтимоий функциялари ва меҳнат бозорини тартибга солишдаги иқтисодий функциялари бирга олиб борилиши назарда тутилади. Бу икки функция давлат иш билан бандлик хизматининг икки томонлама моҳиятини аниқлаб беради. Давлат иш билан бандлик хизмати ишсизлик муаммоларини (ижтимоий функция) ва иш билан бандлик муаммоларини (иқтисодий функция) ҳал этиш ўртасида турли хил вариантларни ишлаб чиқади.

Меҳнат бозори инфратузилмасида иш билан бандлик хизматининг нодавлат тузилмаларига ходимларни танлаш бўйича агентликлар (рекрут агентликлари), тижорат меҳнат биржалари, интернет тармоғидаги биржалар киради.

Меҳнат бозорининг ҳолати иш билан бандлик соҳасида жами ижтимоий-иқтисодий жараёнларни акс эттиради. Иқтисодий ўсишда инвестицияларнинг юксалиши ишчи кучига бўлган талабни оширади, инқироз даврида эса корхоналар ўзларининг мавжуд штатларини қисқартирадилар. Бошқа томондан, иқтисодиётда тармоқларнинг ривожланиши кўпинча шунга боғлиқ бўладики, тезлик билан молиявий ва технологик имкониятлар асосида малакали кадрларни таъминлаш шарт-шароитлари юзага келади.

Меҳнат бозорида иш жойи сифати бўйича уни икки хил асосий сегментга бўлиш мумкин: юқори малакали ва паст малакали ши жойлари, (меҳнат бозори сегменти-ишчи кучига демографик талаб ва таклиф тузилмаси (жинси ва ёши бўйича), касбий (мутахассислиги ва малака даражаси бўйича) ва ҳудудий

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

(минтақаларнинг ишчи кучига талаб ва таклифдаги ҳиссаси) жиҳатларга бўлинади) [3].

Ҳозирга кунда республикамизнинг йирик шаҳарларида, хусусан Тошкент, Самарқанд ва бошқа йирик шаҳарларида янги тармоқларнинг ривожланиши натижасида меҳнат бозорида маълум даражада юқори малакали иш жойлари сегменти шаклланмоқда.

Меҳнат бозорида тижорат иш билан бандлик хизматининг давлат иш билан бандлик хизматидан ўзининг ижтимоий-иқтисодий фаолиятидаги фарқи шундаки, унинг мақсади фойдага йўналтирилган. Ривожланган давлатлар тажрибасига кўра, тижорат меҳнат воситачилигининг фаолияти давомида юқори тўловга эга иш жойлари сегментида фаол ривожланди.

Меҳнат бозорида уларнинг фаолияти рентабелли корхоналарга ёки юқори касбий-малакага эга бўлган ишчи кучларига бўлган талабга қаратилган. Ривожланган корхоналарнинг тўловга лаёқатлиги ва малакали ишчиларга воситачилик хизматларининг кўрсатилиши тижорат меҳнат воситачилигининг ривожланиши учун иқтисодий база яратди.

Кадрлар агентлиги ўзининг мижозлари сифатида унга ташриф буюрувчи, яъни ариза билан мурожаат қилган фирмаларга ходимларни танлаш бўйича фаолият юритади. Аммо агентликда бўш иш жойларини изловчилар унинг асосий мижозлари ҳисобланмайди. Шундай экан, кадрлар агентлигининг давлат иш билан бандлик хизмати билан тенглаштирилгандаги фарқи шундаки, у иш берувчи мижозлар билан ишлайди. Тижорат ихтисослашган меҳнат биржаларининг кадрлар агентлигидан фарқи, уларнинг фаолияти ҳам иш берувчилар, ҳам иш изловчи кишиларга йўналтирилган.

Меҳнат бозорининг бу сегментида тижорат меҳнат воситачилиги бўйича фаолият фойда бермайди. Чунки корхоналардаги мавжуд молиявий имкониятларнинг чегараланганлиги меҳнат воситачилиги учун маблағлар ажратишни зарурат этмайди. Бироқ иқтисодиётда бундай фаолиятнинг амалга оширилиши ижтимоий жиҳатдан аҳамиятли ва иқтисодий жиҳатдан корхоналар учун самаралидир.

Меҳнат бозорининг бу сегментида ижтимоий функцияларни давлат иш билан бандлик хизмати амалга оширади. Меҳнат ресурслари ва корхоналарга меҳнат воситачилиги давлат иш билан бандлик жамғармаси маблағлари ҳисобига молиялаштириш натижасида бепул кўрсатилади. Ўзининг чекланган ташкилий ва молиявий ресурсларига эга бўлган давлат иш билан бандлик хизмати меҳнат бозорида монопол характерга эгадир. Шундай экан, бизнингча, давлат иш билан бандлик хизмати нодавлат ташкилотлар тузишда, шунингдек, ихтисослашган, самарали имкониятларга эга бўлган ва қонунлар доирасида меҳнат воситачилиги билан шуғулланувчиларга ёрдам бериши керак.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, ишга жойлаштириш бўйича тижорат ташкилотларининг бошланғич фаолияти даврида уларнинг фаолияти бўйича турли хил ёндашувлар асосида қарашлар вужудга келмоқда. Кўпгина давлат иш

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

билан бандлик хизмати органлари раҳбарлари хусусий агентликлар ва тижорат меҳнат биржаларини номақбул рақобатчилар сифатида қарамоқдалар.

Хўш уларнинг қарашларини қандай баҳолаш мумкин?

Хусусий кадрлар агентлиги ривожланган корхоналар учун махсус воситачилик хизматларини кўрсатиши натижасида меҳнатга энг нуфузли талабномаларни олишга ҳаракат қилади.

Давлат иш билан бандлик хизматининг ишга жойлаштириш бўйича юқори самарали фаолиятига қарамасдан, унчалик катта бўлмаган қисмга эга бўш иш жойлари унинг ёрдамида тўлдирилади.

Юқорида юзага келган бундай ҳолатлар билан давлат иш билан бандлик хизмати фаолиятини қуйидагича изоҳлаш мумкин:

1) Давлат иш билан бандлик хизмати ўзининг маълумотлар банкида нуфузли бўш иш жойларига ҳам, кам иш ҳақи тўланадиган ва кам малакали меҳнат талаб қиладиган иш жойларига ҳам эга. Корхоналардан иш билан бандлик хизматига бериладиган талабноманинг катта қисми ночор тармоқлардан, оз қисми барқарор ривожланаётган тармоқлардан ташкил этади. Барқарор ривожланаётган тармоқларга тез ва сифатли меҳнат воситачилиги хизматлари асосан хусусий кадрлар агентлиги томонидан кўрсатилади;

2) Бундан ташқари давлат иш билан бандлик хизматига ижтимоий жиҳатдан ҳимояланган малакали ишчилардан ташқари, ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган, яъни нодавлат иш билан бандлик органлари хизматларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлмаган ишчилар ҳам мурожаат қиладилар;

3) Фойдали бўш иш жойларига эга бўлган тадбиркорлар ва малакали мутахассислар давлат иш билан бандлик хизматидан кам фойдаланадилар. Улар ходимларни танлаш ва бўш иш жойлари тўғрисидаги ахборотларни тўғридан-тўғри қариндошлари, танишлари орқали мулоқат ўрнатиб, маълумотга эга бўладилар;

4) Давлат иш билан бандлик хизмати ўзининг ижтимоий функцияларини бажаришда ижтимоий таъминот органларига айнан ўхшаш ҳолда амалга оширади, қайсики ривожланаётган фирма ишчига бўлган талабномани беришга шошмайди, чунки иш билан бандлик хизмати ҳисобида меҳнатга нолойиқ ишлашни хоҳламайдиганлар бўлиши мумкин.

Меҳнат бозорида давлат иш билан бандлик хизмати ижтимоий-иқтисодий функцияларини бажаришда, асосий субъект сифатида чиқишга мажбур: ишсизларга ижтимоий тўловлар, фуқароларни касбга йўналтириш бўйича хизматларни кўрсатиш, узоқ муддат ишсиз бўлганларга ишсизлик мақомини бериш, ишсизларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлашни ўтказиш, фуқароларни ишга жойлаштириш ва илгариги ҳуқуқларини тиклаш бўйича турли ташкилотлар билан қўшма лойиҳаларни ташкиллаштириш ишлари амалга оширилади.

Меҳнат воситачилиги доирасида кадрлар агентлиги давлат иш билан бандлик хизмати билан рақобатлаша оладими? – деган савол юзага келади.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

Бизнинг фикримизча, йўқ. Иш берувчилар кадрлар агентлигига ўзларида мавжуд бўш иш ўринларига ходимларни танлаш бўйича мурожаат қилганларида номзодларга катта талабларни қўядилар.

Шунинг учун агентлик меҳнат бозорининг маълум сегментида фаолият олиб боради. Агентлик кўп меҳнат талаб қиладиган иш жойларига ишчи кучини қисқа кунларда ишга жойлаштиради. Кадрлар агентлиги ўртача бир ойда 10-12 талабномани бажаради, бунда ҳар бир агентлик фуқароларнинг аниқ касбий гуруҳлари ва категориялари бўйича ихтисослашади. Маълумки, кадрлар агентликлари фаолиятлари миқдорий натижалар бўйича аниқ касб ёки категориялари асосида ишга жойлаштириш бўйича қўшимча омиллардан фойдаланадилар.

Меҳнат бозорида иш билан бандлик соҳасидаги институционал тузилмалар ичида давлат иш билан бандлик хизмати монопол бўлиб, ўзининг фаолиятлари самарадорлигини оширишга ҳаракат қилади.

Нодавлат иш билан бандлик органлари меҳнат бозорида хизматлар сифатини оширишлари, бу йуналиш бўйича хизматлар доирасини кенгайтиришлари ва ижтимоий кафолатланган минимумдан юқори даражада хизматлар кўрсатишлари мумкин. Бунда нодавлат иш билан бандлик тузилмалари давлат иш билан бандлик хизмати фаолияти доирасидан алоҳида ҳолда меҳнат бозори сегментида иш юритадилар. Нодавлат иш билан бандлик тузилмалари фаолиятлари меҳнат бозорини бошқариш ва иш билан бандликни тартибга солиш самарадорлигини ошишида муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга тижорат бандлик органлари ва ўқув марказлари бюджет маблағларини талаб этмайди, балки бунинг акси давлатга маълум миқдорда аниқ даромадларни келтиради.

ХУЛОСА

Шундай қилиб: давлат иш билан бандлик хизматининг асосий вазифаси нодавлат иш билан бандлик органларини ташкил этиш ва меҳнат воситачилиги билан самарали шуғулланишлари учун имкониятлар яратишга кўмаклашиш зарур.

Меҳнат бозорида ташкилий тузилмаларни иш билан бандлик соҳасидаги фаолиятларининг асосий мақсади ишчи кучига талаб ва таклиф ўртасида мувозанатни ва аҳолининг иш билан оқилона бандлигини таъминлашдан иборат.

Юқоридагиларни эътиборга олган ҳолда, меҳнат бозори инфратузилмаси ривожланиш ҳолатининг таҳлилий натижалари шуни кўрсатмоқдаки, меҳнат бозоридаги ташкилий тузилмалар самарадорлигини таъминлашда юзага келадиган муаммолар қуйидаги асосий ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсири билан белгиланади: ташкилотлар томонидан тўловсиз таътил берилиши, иш вақтининг қисқартирилиши; ишчиларни бўшатиш ўрнига маош тўловларини кечиктирилиши; ишсизлик нафақаларининг камлиги; БКМлари таклиф этаётган

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01122

иш жойларининг маъқул эмаслиги; иқтисодиётнинг пинҳоний секторининг мавжудлиги; ишсизликнинг узоқ давом этиши; меҳнат бозорида кам миқдордаги малакали кадрларнинг таклифи; меҳнат бозорида юқори малакали кадрларга талабнинг мос келмаслиги; ижтимоий ҳимояга муҳтожлар салмоғининг ишсизлар ўртасида ортиб бориши; корхоналарда кадрлар қўнимсизлигининг ортиб бориши; иш берувчилардан келадиган катта миқдордаги қийин бажариладиган талабномалар; бўш иш ўринлари ҳақида ахборотларни етишмаслиги; ўқув юртларининг иқтисодиёт тармоқлари билан талабалар амалий билим ва кўникмаларини ошириш бўйича етарли даражада алоқаларнинг мавжуд эмаслиги; нодавлат иш билан бандлик хизматларининг етарли даражада ривожланмаганлиги; иқтисодиёт тармоқларида нуфузли бўлмаган иш ўринларининг кўпайиб бориши; меҳнат бозори конъюнктурасининг номутаносиблиги; ишчи кучи талаб ва таклифининг сон ва сифат кўрсаткичлари билан мос келмаслиги ва ҳоказо.

Юқорида келтирилган омиллар таъсири натижасида юзага келадиган муаммоларнинг ҳал этиш йўллари ва усулларини аниқлаш ҳамда бартараф этиш меҳнат бозори инфратузилмаси ривожланиши учун ижтимоий-иқтисодий муҳитни юзага келтиради.

REFERENCES

1. Колесникова О. Об оценке эффективности работы службы занятости // Человек и труд. - 2002. - № 3. - С. 55 - 56.
2. Рынок труда. Учебное пособие. Под общей редакцей д.э.н., проф. Абдурахманова К.Х., д.э.н., проф. Одегова Ю.Г. – Т.: ТФ РЭА, 2009. - 384.
3. Словарь терминов, применяемых в деятельности служб занятости. – М.: 1997. -С. 74.
4. Холмўминов Ш.Р., Арабов Н.У. Меҳнат бозори инфратузилмаси. Ўқув қўлланма. –Т.: “Фан ва технологиялар”, 2016. -332 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Sh.M.Mirziyoyevning Олий мажлисига мурожаатномаси // Халқ сўзи, № 276 (7778) 2020 йил 30 феврал.
6. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қумитаси маълумотидан.